

ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ ДИЗАЙНУ І МИСТЕЦТВ

Факультет	Образотворче мистецтво	Рівень вищої освіти	перший (бакалавр)
Кафедра	Реставрації та експертизи творів мистецтва	Рік навчання	2
Галузь знань	02 Культура і мистецтво	Вид дисципліни	Фахова
Спеціальність	023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація»	Семестр	3-4

Основи реставрації творів мистецтва

Семестр 3-4

Викладач	Терехов Максим Олегович
E-mail	maxim.olegovich1991@gmail.com
Заняття	1 семестр Середа 9:50–12:20 (дистанційно) П'ятниця 9:00–12:20 (дистанційно)

Консультації	вівторок 9:00–10:45
Адреса	
Телефон	0634375897

КОМУНІКАЦІЯ З ВИКЛАДАЧЕМ

Поза заняттями офіційним каналом комунікації з викладачем є електронні листи і тільки у робочі дні. Умови листування: 1) в *темі* листа обов'язково має бути зазначена назва дисципліни (скорочено — СПРТЕМ); 2) в полі тексту листа позначити, хто звертається — анонімні листи розглядатися не будуть; 3) файли підписувати таким чином: *прізвище_завдання*. Розширення: *текст* — *doc, docx, ілюстрації* — *jpeg, pdf*. Окрім роздруківок для аудиторних занять, роботи для рубіжного контролю мають бути надіслані на пошту викладача.. Консультавання з викладачем в стінах академії відбуваються у визначені дні та години.

ПЕРЕДУМОВИ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Дисципліна має обов'язкові передумови для вивчення, а саме: володіння різними живописними техніками та рисунком; наявність знань в галузі хімії та фізики.

НАВЧАЛЬНІ МАТЕРІАЛИ*Методичні рекомендації*

1. Вплив навколишнього середовища на збереження експонатів музейного зберігання. -. URL: <http://www.stseraphimmichigan.org/icon-r9>. (дата звернення: 24.05.2015).
2. Вплив навколишнього середовища на збереження об'єктів при експонуванні. -. URL: <http://art-con.ru/node/4470> (дата звернення 24.05.2015).

3. Долуда, А.О. Судово-мистецтвознавча експертиза. *Наукова конференція професорсько-викладацького складу ХДАДМ за підсумками роботи у 2006 – 2007 навчального року* (Харків, 16 – 19 травня 2007р.). Харків, 2007р. С. 33-36.
4. Долуда, А. О. Підробки в антикваріаті. *Наукова конференція професорсько-викладацького складу ХДАДМ за підсумками роботи у 2008 – 2009 навчального року* (Харків, 7 – 9 травня 2009р.). Харків, 2009р. С. 26-29.
5. Долуда А. О., Вишневський В.Й., Пукліч О.С. Класифікація об'єктів судової мистецтвознавчої експертизи. *Реставрація творів мистецтва: науковий, практичний та освітній контексти. Міжнародна науково-практична конференція*. (Харків, 15-16 жовтня 2015р.) Харків, 2015р. С. 22 - 24.
6. Долуда, А.О. Класифікація об'єктів судової мистецтвознавчої експертизи. *Збірник наукових праць: Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*, Вип. №16, Харків: «Право» 2016. – С. 399 – 405.
7. Долуда А.О., Терехов М.О., Шишко Д.А. Методика хімічного розшарування різночасового живопису з проміжним шаром ґрунта. *XVIII Міжнародні Могілянські читання: матеріали Міжнародної наукової конференції* (Київ, 5-6 грудня 2016 р.) Київ, 2016р. С.193-198.
8. Долуда А.О., Терехов М.О. Дослідження розшарування різночасового живопису. *Наукова реставрація. Історія, сучасність, шляхи модернізації: наукові доповіді XI Міжнародної науково-практичної конференції* (Київ, 11-14 вересня 2018р.). Київ, 2018. Ч.2 .С.165-170.
9. Долуда А.О., Терехов М.О., Лінь Бінь. Атрибуція та реставрація ікони «Вибрані Святі». *Актуальні питання мистецтвознавства мистецької освіти: сучасність і перспективи: наукові доповіді Міжнародна науково-практична конференція* (Харків, 18-19 жовтня 2018 р.) Харків, 2018. С.18-22.
10. Долуда А.О. Место реставратора в современном антикварном рынке. *Другого міжнародного форуму реставраторів у Львові*. (Львів, травень 2008 р.) Львів, 2008. С. 62-65.
11. Долуда А.О. Антикварний ринок України. *XI Кримські Міжнародні Воронцовські наукові читання*. (Крим, Алушка, вересень 2008р.) Алушка, 2008. С. 35-37.
12. Іванів Б. Методика закріплення глютиновими клеями. *Родовід*. 1994. №8. С. 100 – 101.

13. Марченко І.Я. Методично-науковий супровід зберігання музейних експонатів як відображення консерваційної практики в художніх музеях у 30-40 рр. ХХ століття. *Культурологічна думка*. 2017. №11. С.171 – 178.

14. Рішняк О. Критерії автентичності та цінності. Вплив соціальної значущості творів мистецтва на їх зберігання. *Вісник Харківської державної академії дизайну та мистецтв : збірник наук. Праць*. Харків, 2020. Вип. 1. С. 24-32.

15. Розробка методики з дослідження об'єктів живопису: звіт про НДР / МЮУ ХНДІСЕ ; кер. А. О. Долуда ; викон. : О. Пукліч – Х., 2019. Номер держреєстрації № 0117U004752.

НЕОБХІДНЕ ОБЛАДНАННЯ

Блокнот для конспекту, ручка. Комп'ютерна техніка (ноутбук, планшет тощо) з можливістю виходу до мережі Інтернет. Програми, необхідні для виконання завдань: Microsoft Word, Telegram, Viber, Zoom. Мікроскопи МБС-2, МБС-9, Приладдя для дослідження в ультрафіолетовім та інфрачервонім діапазоні довжини електромагнітних хвиль. Негатоскоп. Лупи 3-10 крат.Набір світлофільтрів. Реактиви для мікрохімічних досліджень. Різновиди клеїв (глютинові або осетрові) та електронні праски для укріплення фарбового шару. Різновиди фарб (акрилові, олійні, акварель) та розчиники (вода, скипидар, лак дамар ний) для поповнення втрат фарбового шару. Крейда для поповнення втрат ґрунту.

МЕТА Й ЗАВДАННЯ КУРСУ

Метою вивчення дисципліни «**Основи реставрації творів мистецтва**» є:

- оволодіння сучасними методами реставрації станкового живопису з застосуванням сучасних та класичних матеріалів, заснованими на принципах наукової, «музейної» реставрації;
- виконання під час практичної реставрації на високому професійному рівні складних консерваційних та реставраційних робіт на творах, що мають культурну цінність;
- самостійне ведення реставраційної документації, вміння орієнтуватись у видах та причинах руйнувань творів мистецтв;
- вміння обирати студентами методики реставрації та реставраційні матеріали, які є найбільш ефективними для даного твору; індивідуально підходити до кожного твору, як до пам'ятки певної історичної епохи.

Дисципліна забезпечує спеціалізовані (фахові) компетентності: здатність самостійно приймати вірне рішення при виконуванні складних реставраційних задач, аналізувати стан збереженості твору та виявляти основні проблеми з котрими потрібно проводити певні роботи у сфері реставрації творів живопису.

ОПИС ДИСЦИПЛІНИ

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 420 годин / 14 кредитів ECTS у 2семестрах. Навчальна дисципліна «**Основи реставрації творів мистецтва**» складається з 4 модулів, які містять 6 завдань, які зв'язані між собою змістовими складовими.

2 курс. 3 семестр. Осінній семестр: 210 годин: — 105 практичні заняття, 105 — самостійні.

Реставрація творів живопису з середніми руйнуваннями фарбового шару та ґрунту.

Розділ 1.

Завдання 1. Техніко-технологічні дослідження творів відомими методами.

Рентгенографія. Дослідження в УФ-променях. Дослідження в ІЧ-променях.

Хімічний аналіз. Дослідження з відбором проб.

Завдання 2. Ознайомлення з особливостями техніки консервації основи з різними видами руйнувань, ознайомлення з сучасними методиками в реставраційній практиці.

Укріплення зруйнованих основ. Дезінфекція творів живопису. Консолідація деструктованих основ.

Завдання 3. Вивчення техніки укріплення фарбового шару та ґрунту різноманітними засобами.

Профілактичне заклеювання. Техніка пропарювання та пропрасовування. Усунення деформацій. Двосторонні укріплення. Клеї природного походження. Синтетичні адгезиви. Акрилові консоліданти.

Завдання 4. Оволодіння методами зведення проривів основи.

Плетення полотняних основ. Види руйнацій полотняних основ. Зведення проривів встик. Зведення проривів за допомогою латок.

Розділ 2.

Завдання 1. Закріплення знань техніки дублювання пругів.

Підготовка полотна для виготовлення дублювальних пруг. Розтяжка полотна. Проклейка полотна. Вимірювання і розкреслення дублювальних пруг.

Завдання 2. Підготовка експозиційного підрамника.

Види підрамників. Гідрофобізація деревини. Воско-скипидарні пропитки і види їх нанесення.

Завдання 3. Натягування авторського полотна на експозиційний підрамник. Тонування реставраційних вставок основи.

Способи натягування полотна на підрамник. Кріплення полотна цвяхами та скобами. Шайби. Кріплення кілків. Поповнення втрат дерев'яних основ. Тонування вставок.

ФОРМАТ ДИСЦИПЛІНИ

Під час освоєння студентами дисципліни «Основи реставрації творів мистецтв» оволодіння знаннями здійснюється з урахуванням вимог щодо навчального процесу. Програмою передбачено отримання, закріплення знань і умінь, та розвиток навичок, що стосуються процесу роботи з пам'ятками станкового живопису. На цьому етапі навчання студент не тільки отримує теоретичну та практичну базу знань, але і навчається безпосередньо застосовувати її механізми у практичній реставрації.

ФОРМАТ СЕМЕСТРОВОГО КОНТРОЛЮ

Підсумковий контроль засвоєння знань здійснюється у формі *екзаменаційного перегляду*. Передбачено рубіжні етапи контролю у формі поточних модульних переглядів.

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ

Національна	Бали	ECTS	Диференціація А (внутрішня)	Національна	Бали	ECTS
відмінно	90–100	А	А+ 98–100	задовільно	64–74	D
			А 95–97		60–63	E
			А- 90–94	незадовільно	35–59	FX
добре	82–89	В		незадовільно (повторне проходження)	0–34	F
	75–81	С				

ПРАВИЛА ВИКЛАДАЧА

Під час занять студентів необхідно зосередитися на якості та вірності виконання реставраційних процесів. Студент має можливість за необхідністю робити короткі перерви, пов'язані з методикою проведення реставраційних процесів, та для відпочинку очей при роботі з збільшувачами та приладами тощо..

Вітається власний пошук в виборі методики та методу вирішення реставраційних задач, аргументоване відстоювання позиції внесення змін до обраних методик реставрації.

У разі відраження, хвороби тощо викладач має перенести заняття на вільний день за попередньою узгодженістю зі студентами.

ПОЛІТИКА ВІДВІДУВАНOSTI

Пропускати заняття без поважних причин недопустимо (причини пропуску мають бути підтверджені). Запізнення на заняття не вітаються. Якщо студент пропустив певне заняття, він повинен самостійно відпрацювати його відвідувати викладачеві об обсягах виконаної їм роботи.

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Студенти зобов'язані дотримуватися правил академічної доброчесності (у своїх доповідях, статтях тощо). Жодні форми порушення академічної доброчесності не вітаються.

Корисні посилання: <https://законодавство.com/zakon-ukrajiny/stattya-akademichna-dobrochesnist-325783.html>

<https://saiup.org.ua/novyny/akademichna-dobrochesnist-shho-v-uchniv-ta-studentiv-na-dumtsi/>

Дата	Тема	Вид заняття	Зміст	Годин	Рубіжний контроль	Деталі
2 курс. 3 семестр						
МОДУЛЬ 5						
дата	тема	Вид заняття	Зміст	Годин	Рубіжний контроль	Деталі
1.09		практичні	Техніко-технологічні дослідження творів відомими методами.	4		
4.09		практичні	Укріплення зруйнованих основ. Дезінфекція творів живопису. Консолідація деструктованих основ.	4		
8.09		практичні	Укріплення зруйнованих основ. Дезінфекція творів живопису. Консолідація деструктованих основ.	4		
11.09		практичні	Профілактичне заклеювання. Техніка	4		

			пропарювання та пропрасовування. Усунення деформацій. Двосторонні укріплення. Клеї природного походження. Синтетичні адгезиви. Акрилові консоліданти.			
15.09		практичні	Профілактичне заклеювання. Техніка пропарювання та пропрасовування. Усунення деформацій. Двосторонні укріплення. Клеї природного походження. Синтетичні адгезиви. Акрилові консоліданти.	4		
18.09		практичні	Профілактичне заклеювання. Техніка пропарювання та пропрасовування. Усунення деформацій. Двосторонні укріплення. Клеї природного походження. Синтетичні адгезиви. Акрилові консоліданти.	4		
22.09		практичні	Профілактичне заклеювання. Техніка пропарювання та пропрасовування. Усунення деформацій. Двосторонні укріплення. Клеї природного походження. Синтетичні адгезиви. Акрилові консоліданти.	4		
28.09		практичні	Профілактичне заклеювання. Техніка пропарювання та пропрасовування. Усунення деформацій. Двосторонні укріплення. Клеї природного походження. Синтетичні адгезиви. Акрилові консоліданти.	4		
25.10		практичні	Профілактичне заклеювання. Техніка пропарювання та пропрасовування. Усунення деформацій. Двосторонні укріплення. Клеї природного походження. Синтетичні адгезиви. Акрилові консоліданти.	4		
29.10		практичні	Профілактичне заклеювання. Техніка пропарювання та пропрасовування. Усунення деформацій.	4		

			Двосторонні укріплення. Клеї природного походження. Синтетичні адгезиви. Акрилові консоліданти.			
2.10		практичні	Профілактичне заклеювання. Техніка пропарювання та пропрасовування. Усунення деформацій. Двосторонні укріплення. Клеї природного походження. Синтетичні адгезиви. Акрилові консоліданти.	4		
6.10		практичні	Профілактичне заклеювання. Техніка пропарювання та пропрасовування. Усунення деформацій. Двосторонні укріплення. Клеї природного походження. Синтетичні адгезиви. Акрилові консоліданти.	4		
9.10		практичні	Профілактичне заклеювання. Техніка пропарювання та пропрасовування. Усунення деформацій. Двосторонні укріплення. Клеї природного походження. Синтетичні адгезиви. Акрилові консоліданти.	4	Перегляд	
МОДУЛЬ 6						
19.10		практичні	Профілактичне заклеювання. Техніка пропарювання та пропрасовування. Усунення деформацій. Двосторонні укріплення. Клеї природного походження. Синтетичні адгезиви. Акрилові консоліданти.	4		
13.10		практичні	Профілактичне заклеювання. Техніка пропарювання та пропрасовування. Усунення деформацій. Двосторонні укріплення. Клеї природного походження. Синтетичні адгезиви. Акрилові консоліданти.	4		
16.10		практичні	Зведення проривів встик. Зведення проривів за допомогою латок.	4		
20.10		практичні	Зведення проривів встик. Зведення проривів за допомогою латок.	4		

23.10		практичні	Зведення проривів встик. Зведення проривів за допомогою латок.	4		
27.10		практичні	Зведення проривів встик. Зведення проривів за допомогою латок.	4		
30.10		практичні	Зведення проривів встик. Зведення проривів за допомогою латок.	4		
3.11		практичні	Зведення проривів встик. Зведення проривів за допомогою латок.	4		
6.11		практичні	Зведення проривів встик. Зведення проривів за допомогою латок.	4		
10.11		практичні	Зняття профілактичного заклеювання.	4		
13.11		практичні	Зняття профілактичного заклеювання.	4		
17.11		практичні	Зняття профілактичного заклеювання.	4		
20.11		практичні	Підготовка полотна для виготовлення дублювальних пруг. Розтяжка полотна.	4		
24.11		практичні	Підготовка полотна для виготовлення дублювальних пруг. Розтяжка полотна.	4		
27.11		практичні	Підготовка полотна для виготовлення дублювальних пруг. Розтяжка полотна.	4		
1.12		практичні	Гідрофобізація деревини	4		
4.12		практичні	Гідрофобізація деревини	4		
8.12		практичні	Натягування авторського полотна на експозиційний підрамник. Тонування реставраційних вставок основи.	4	Перегляд	

РОЗПОДІЛ БАЛІВ

Тема	Форма звітності	Бали
1	Поточний контроль	0–20
2	Поточний контроль	0–20
3	Поточний контроль	0–20
4	Поточний контроль	0–40
	Всього балів	100

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Бали	Критерії оцінювання
------	---------------------

	0–20	0–40	
A+	20	40	Студент в повному обсязі виконав завдання, показав ретельність акуратність виконувannya роботи.
A	17–19	37–39	Студент в повному обсязі виконав завдання, показав ретельність акуратність виконувannya роботи, хоча для прийшлося переробити деякі дрібні помилки
A-	16	36	Студент в повному обсязі виконав завдання, показав ретельність акуратність виконувannya роботи, хоча в процесі роботи було зроблено незначні помилки, котрі не внесли змін у структуру твору, та були перероблені на високому рівні
B	12–15	32–35	Студент виконав завдання, хоча не встиг довести деякі робочі процеси.
C	8–11	22–31	Студент виконав завдання, хоча не встиг довести деякі робочі процеси, котрі не впливають на подальший стан збереженості твору
D	4–7	10–21	Студент виконав завдання не в повному обсязі, не встиг довести деякі робочі процеси, котрі не впливають на подальший стан збереженості твору
E	1–3	1–9	Студент виконав завдання не в повному обсязі, не встиг довести деякі робочі процеси, котрі впливають на погіршення стану збереженості твору
	0	0	Пропуск рубіжного контролю

СИСТЕМА БОНУСІВ

Передбачено додаткові бали за активність Студента під час семінарських занять (3), виступ на конференції або публікацію статті за темою дослідження, виконані в межах дисципліни (5–8), а також участь у житті групи (1–3). Максимальна кількість балів: 10.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Реставрация произведений искусства станковой масляной живописи. – М.: Искусство, 1977. - 286 с.
2. Бергер Э. История развития техники масляной живописи / Э.Бергер . - М.: Изд. Академии художеств СССР, 1961. – 322 с.
3. Грабарь И. О древнерусском искусстве. Исследование. Реставрация и охрана памятников/ И. О Грабарь - Л.: Наука, 1966.
4. Киплик Д. М. Техника живописи / Д. М. Киплик – Л.: Искусство, 1950.
5. Кудрявцев Е. Техника реставрации картин/ Е. Кудрявцев - М.: Изд. ГТГ, 1948.
6. Кудрявцев Е., Лужецкая А. М. Основы техники и консервации живописи / Е. Кудрявцев - Л.: Искусство, 1937.
7. Сланский Б. Техника живописи: живописные материалы/ Б. Сланский - М.: Академия художеств СССР, 1962.
8. Гренберг Ю.И.Технология станковой живописи/ Ю. И. Гренберг-М.: Изобразительное искусство, 1982.
9. Фармаковский М. Консервация и реставрация картин музейных коллекций/ М. Фармаковский – М.: Искусство, 1947.
10. Никитин М.К., Мельникова Е.П. Химия в реставрации/ М.К. Никитин - Л.: Химия, 1990.
11. Основы музейной консервации и исследования произведений станковой живописи / сост. и науч. ред. Ю. И. Гренберг. – М.: Искусство, 1976. – 221 с. – 54 ил.
12. Технология, исследование и хранение произведений станковой и настенной живописи /под ред.Ю. И. Гренберга – М.: Изобразительное искусство, 1987. – 346 с.
13. Филатов В.В. Реставрация станковой масляной живописи/ В.В. Филатов – М.: Изобразительное искусство, 1986.

14. Дерев'янюк А.Ю. Методичні рекомендації на тему «Реставрація темперного живопису». – Х.: ХДАДМ, 2016-18 р.
15. Дерев'янюк А.Ю. Методичні рекомендації на тему «Реставрація олійного живопису». – Х.: ХДАДМ, 2016-18 р.

Додаткова

1. Вєдь М.В. Методичні рекомендації на тему: Дослідження мінеральних пігментів живопису методом мікрохімічного аналізу. - Х.: ХДАДМ, 2012. – 36с. 2012..
2. Ковальов Ю.С. Методичні рекомендації на тему: «Реставрація виробів із шкіри» - Х.: ХДАДМ, 2009. – 20 с.
3. Ковальов Ю.С. Методичні рекомендації на тему: «Хімічні матеріали для збереження та реставрації чорних металів». - Х.: ХДАДМ, 2010. – 26с.
4. Шуліка В.В. Методичні рекомендації на тему: «Органічні барвники темперного живопису» - Х.: ХДАДМ, 2009. – 36с.
5. Шуліка В.В. Методичні рекомендації на тему: «Мінеральні фарби темперного живопису». - Х.: ХДАДМ, 2009. – 36с.
19. Khomenko K. Metodical recommendations on topic “Outlines of restoration paintings on canvas”. – Х.: ХДАДМ, 2018. – 19 р.
20. Терехов М.О./ Методика хімічного розшарування різночасового темперного живопису з проміжним шаром ґрунта Актуальні питання мистецтвознавства(стаття, доповідь). РСМЖ ХДАДМ Науковий керівник: доцент Долуда А.О. м. Харків 2016 р.с.151-153.
21. Doluda A., Terekhov M./Experience of separation of multi-temporal painting// Всеукраїнська наукова конференція професорсько-викладацького складу та студентів ХДАДМ, за підсумками роботи 2017-2018 навчального року. Харків 2018р. с.18-22.
22. Долуда А.О., Терехов М.О./ Дослідження розшарування різночасового живопису //Міжнародної наукової реставраційної конференція, Наукова реставрація. Історія, сучасність, шляхи модернізації. Науково реставраційний центр України. м. Київ, 11-14 вересня 2018 р. с.165-170.
23. Долуда А.О., Терехов М.О., Лінч Бінч/ Атрибуція та реставрація ікони Вибрані Святі // Міжнародна науково-практична конференція Актуальні питання мистецтвознавства мистецької освіти: сучасність і перспективи, м. Харків, 18-19 жовтня 2018 р.
24. Долуда, А.О. Судово-мистецтвознавча експертиза / А.О. Долуда // Матеріали Наукової конференції професорсько - викладацького складу ХДАДМ за підсумками роботи у 2006-2007 н. р., м. Харків, ХДАДМ, 16-19 травня 2007 р. – 3с.
25. Долуда, А. О. Підробки в антикваріаті. / А.О. Долуда // Матеріали Конференції професорсько-викладацького складу ХДАДМ. 2009 р – 2с..
26. Долуда, А. О. Класифікація об'єктів судової мистецтвознавчої експертизи / А.О. Долуда., В.Й. Вишневецький, О.С.Пуклич// Реставрація творів мистецтва: науковий, практичний та освітній контексти. Міжнародна науково-практична конференція, жовтень 2015р., м. Харків, ХДАДМ - 2с.
27. Долуда, А.О. Класифікація об'єктів судової мистецтвознавчої експертизи / А.О.Долуда, О.С. Пуклич// Збірник наукових праць: Теорія та практика судової експертизи і криміналістики, вип.16, Харків: «Право» 2016. – 399-405 с.

16. Інформаційні ресурси

1. <http://restorer.kiev.ua/>
2. <http://www.grabar.ru/>
3. <http://www.art-con.ru>